

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok besorolású doktori iskola

BÉKÉSSY LILI VERONIKA

ZENEI MINDENNAPOK ÉS ZENEI REPRESENTÁCIÓ PEST-BUDÁN.
A FŐVÁROS ZENEI SAJTÓJA 1857-BEN

CÍMŰ DOKTORI ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

TÉMAVEZETŐ: KIM KATALIN

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

2023

I. A téma aktualitása

A Zenei mindennapok és ünnepek Pest-Budán : A főváros zenei sajtója 1857-ben című doktori értekezés a fővárosi magyar és német nyelvű sajtó 1857-es évfolyamai, primer források, valamint a primer és szekunder interdiszciplináris szakirodalom bevonásával egyszerre ad közelképet a mindennapi zeneéletben szerepet vállaló intézmények működéséről, a főváros intézményi és személyi hálózatairól, változatos zenei színtereiről és a polgári zeneélet különféle megnyilvánulásairól a zenei reprezentáció kontrasztjában. Az értekezés egyúttal a kommunikáció formáira, az írott zenei nyilvánosság információszerzési és információközlési stratégiáira is reflektál öt fővárosi lap a teljesség igényével feldolgozott 1857-es évfolyamai alapján.

Az elmúlt évek hazai és nemzetközi tudományos figyelme élénk érdeklődéssel fordult a 19. századi mindennapok zenei gyakorlata felé, amelyet számos konferencia, tanulmánykötet, valamint több nemzetközi kutatási projekt is bizonyít. E hazai és nemzetközi kutatások fontosságáról a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet közel tíz éve újjáalakult Magyar Zenetörténeti Osztályának munkatársaként is megbizonyosodhattam. Az elmúlt években a Kim Katalin által vezetett Osztályon feladatom volt a már korábban feldolgozott 19. százados iratanyagok, forrásgyűjtések és tanulmányok újbóli áttekintése, valamint újabb forrásanyagok és forráscsoportok összegyűjtése és rendszerezése; utóbbi munka keretében készült el doktori disszertációm is.

Pest-Buda 19. századi hangversenyéletének és zenei intézményrendszerének kutatása nem volt előzmény nélküli, a téma vizsgálata mégis hosszú évekig a zenetudomány perifériájára szorult. Isoz Kálmán munkái a 20. század első felében megszakadtak, így a 19. százados Pest-Buda-kutatások hosszú évekre szüneteltek. A folyamat az 1960-as években, a Bartók Archívum–Zenetudományi Intézet, 1974-től már Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Munkacsoportja által indult újra: a Magyar Zenetörténeti Osztályon Bónis Ferenc, majd Legány Dezső vezetésével megkezdődtek a *Magyarország zenetörténete* kézikönyv-sorozat 19. századi kötetének munkálatai. Ekkor indult el a 19. századi sajtó szisztematikus feldolgozása, és egy Magyar Zenetörténeti Adattár kiépítése is, amely számos hiánypótló tudományos munka alapjául szolgált. A Legány-féle kutatócsoport felszámolásával 1986-ban ismét félbeszakadtak az intézményes 19. százados kutatások, amelyek Eckhardt Mária vezetésével a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont megalapításával részben tovább folytatódtak. 1998-ban indult újra az Erkel-kutatás, amelyet Tallián Tibor egykori intézetigazgató kezdeményezett az *Erkel Ferenc Operák* kritikai összkiadás keretében. Az ekkor megkezdett, elsősorban Erkel Ferenc és a pesti Nemzeti Színház működését feltáró forrásgyűjtő, elemző, és közreadó munka a Magyar Zenetörténeti Osztállyal együtt a 2010-es években megújult, az immár Kim Katalin által vezetett 19. százados munkacsoport tevékenysége pedig az alapkutatások terén újabb témakörökkel (operajátszás, dalármozgalom, kamarazene stb.) bővült.

A forrásrengeteg megismerését a Magyar Zenetörténeti Osztály munkatársaként a pesti Nemzeti Színház repertoárjának közel öt évtizedet (1837–1886) felölelő vizsgálatából kiindulva kezdtem meg. A zenés előadásokat tematizálva és listázva elsőként az ünnepi alkalmak jellemzőit elemeztem, különös tekintettel a Habsburg uralkodóház tagjainak tiszteletére megrendezett előadások zenés repertoárjára. Az egyre mélyülő forrásismeret idővel finomította kutatásom

kérdésfelvetéseit, amely újabb irányt szabott a készülő disszertációnak. Folytatva a Nemzeti Színház repertoárelemzését, az ünnepi események sorából egyetlen eseményt emeltem ki az előadás kontextusára rákérdezve. Az 1857-ben, a császári pár, I. Ferenc József császár és Erzsébet császárné személyes jelenlétében bemutatásra kerülő új magyar opera, az *Erzsébet* premierjének körülményeit mikrohistóriai megközelítésben vizsgáltam. Az Erkel Ferenc, Doppler Ferenc és Doppler Károly által komponált színpadi mű kifejezetten a császári pár első közös magyarországi látogatásának tiszteletére készült. Utóbbi látogatás zenei reprezentációjának vizsgálata során vált nyilvánvalóvá, hogy a mindennapok zeneéletének szereplőiről, a zeneélet valódi működéséről, intézményeiről és színtereiről elenyésző mennyiségű alap kutatás áll rendelkezésünkre, és valójában alig tudunk valamit a zeneélet nem-kultikus, a szó szoros értelmében vett mindennapjainak működéséről. Ez az élmény határozta meg disszertációm forrásfeldolgozásának és kutatásának újabb irányát, és támasztott igényt a pest-budai zenei mindennapok mélyebb megismerésére. A kutatás fókuszja organikusan, az anyagfeldolgozás időigényességének tapasztalatát megszerelve egyre szűkült, így disszertációm origóját egyre inkább egyetlen év és egy város teljeskörű, a mindennapok és ünnepek összefüggéseinek megértését célzó nagyarányú sajtókutatás jelentette.

A téma hiteles feldolgozásához annak szerteágazó volta miatt elengedhetlenné vált az interdiszciplináris szakirodalomban való tájékozottság megszerzése, a társtudományok szakirodalmának és módszertanának ismerete, ám a problémacentrikus kérdésfelvetések zenetörténeti szempontból kerültek feldolgozásra. A kutatás ennek mentén egyszerre ad képet az első hivatalos zenei szaklap, a *Zeneszeti Lapok* 1860-as indulását megelőző pest-budai zenei sajtó helyzetéről és 1857-es állapotáról, valamint vázolja fel Pest-Buda nyilvános zenei intézményrendszerét a zeneélet repertoárja, színterei és aktorai mentén a zenei mindennapok és ünnepek keresztmetszetében. Az értekezés időbeli és térbeli fókuszja ezáltal meghatározza a kutatás mikrohistóriai megközelítését és az *Alltagsgeschichte* módszertanát, azonban a téma tárgyalása (zenei) várostörténetek forrásfeldolgozásaira és a (zenei) sajtó újabb, aprólékos tanulmányozásával megszerzett ismeretanyagára támaszkodik. A disszertáció megírásával célom a kanonikus megközelítéstől való tudatos eltávolodás volt: a kultikus személyek, intézmények és a repertoár mindennapi kontextusának elemzése, az ún. „lappangó kánon” feltárása.

II. Forráshelyzet. A kutatás kihívásai

A Magyar Zenetörténeti Osztály munkatársaiként kollégáimmal együtt hamar szembesültünk a korszak forrásanyaga és szakirodalma nyújtotta változatos kihívásokkal. A forrásanyag mennyisége, minősége, sokfélesége és vegyes lokációjának feltérképezése mellett olykor zavaróan hiányosnak bizonyult a periódus zeneéletéről alkotott addigi képünk. Annak ellenére is sok a hiány és a finomítandó részlet, hogy az elmúlt pár évtizedben számos alapvető zenetörténeti munka látott napvilágot, többek közt az 1850-es évek fővárosi zeneéletéről.

A 19. századi magyarországi zenei nyilvánosság és a mindennapok zeneéletének vizsgálata esetében a korabeli sajtó az egyik legfontosabb forrásunk. Ennek mentén jelen kutatás az 1857-es pest-budai sajtó egészét zenei szempontból kivonatoló, feldolgozó és értelmező, új alap kutatásra épülő adatbázison nyugszik. A sajtó a zenei nyilvánosság megértésében és a disszertáció elemző

fejezeteiben elsődleges forrás, melynek szerepe a 19. százados bölcsészettudományi munkákban is feltűnő. A vizsgált században ugyanis a sajtó a legfontosabb (tömeg)médium, amely nem egyszerűen tükrözi, de teremti is az eseményeket. A korabeli sajtó egyik, talán legfontosabb szerepe az olvasóközönség mindennapokról való tájékoztatása volt. Utóbbi szempontot figyelembe véve az újabb zenei adatok gyűjtésére és értékelésére fókuszáló nagyszabású sajtógyűjtés a kézirat lezárásakor közel 6000 bejegyzést tartalmaz, mely a korabeli magyar és német nyelvű pest-budai sajtó teljes 1857-es évfolyamai tanulmányozásának tanulságait listázza. A disszertáció a teljes sajtóanyag ismeretanyagának tapasztalatait foglalja össze, részletesen azonban öt sajtóorgánium 1857-es évfolyamának (*Budapesti Hírlap, Hölgyfutár, Vasárnapi Ujság, Pesth-Ofner Localblatt und Landbote, Pester Lloyd*) teljeskörű, összehasonlító elemzését adja.

A felhasznált primer források, így a levéltári iratanyagok, kéziratok a főváros nagyobb levéltáraiban és könyvtáraiban találhatóak meg, így az Országos Széchényi Könyvtárban, az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetben, a Magyar Nemzeti Levéltár Abszolútizmus kori levéltárában, Budapest Főváros Levéltárában, a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltárában, a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest-gyűjteményében, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Könyvtárában, a Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpontban, továbbá a BTK Zenetudományi Intézetében és annak Könyvtárában. Egyes résztémákat illetően az Österreichische Nationalbibliothek zenei gyűjteményében (*Musiksammlung*) is kutattam.

Az egyes lapok szisztematikus, napról napra történő áttekintését számos tényező nehezítette. Ennek csak egyike volt a hozzáférhetőség és a változatos formátumok (digitális, papíralapú, mikrofilm) szükségszerű, együttes és egymást kiegészítő használatának kérdése. A sajtókutatás során nem támaszkodhattam keresőszavakra, vagy azok összetett és együttes alkalmazására, mivel éppen a keresett kulcsszavak voltak ismeretlenek. Nem volt előre látható, hogy milyen eseményeket, repertoárt, színtereket vagy aktorokat rejtnek a lapok – mindez fokozatosan bontakozott ki a gyűjtés során.

A nagy mennyiségű anyag és adat rendezése mellett további kihívást jelentett, hogy az elmúlt nyolc évben, a disszertáció megírása idején egy sosem látott technológiai fejlődés és digitális megújulás tanúi voltunk. A COVID-19 járvány a digitalizációt a mindennapjaink részévé tette, egyúttal újabb kihívásokat is magával hozott, mindamelllett, hogy a levéltárakba való bejutás több hónapig nem volt lehetséges. A technológiai újítások és újdonságok egyre gyorsabban követték egymást, amellyel egy adatelemzésen alapuló disszertáció esetében szintén szükségesnek látszott lépést tartani. Egy ilyen mennyiségű és változó minőségű forrásadat rendezése ugyanis nem pusztán bölcsészettudományi, de napjainkban informatikai tanulmányokat is igényel, az adatelemzés és adatvizualizálás pedig az elmúlt pár évben nemzetközi érdeklődésre számot tartó, önálló szakmává vált (*data analyst*). Ennek a folyamatnak része a rendkívül fiatal új tudományág, a Digital Humanities is, amelynek innovatív megoldásai éppen az interdiszciplináris megközelítés miatt számos új összefüggésre fognak rávilágítani nagymennyiségű adatok (*big data*) elemzésével. A minőségi adatbázisok létrehozása még drága és körülményes, annak ellenére is, hogy számos eszköz ingyen is a kutató rendelkezésére áll.

A legnagyobb kihívást mindezek ellenére a lemondás, az adatok szelektálása és a kutatás főbb irányainak meghatározása okozta. Az összegyűjtött forrásanyag, így a több ezer tételből álló, excelben vezetett adatgyűjtés, valamint a levéltári anyagok tanulsága nehezen mondható el egy disszertáció szűkre szabott keretein belül. Az értekezés megírásának folyamata során vált nyilvánvalóvá, hogy a számos új eredmény mellett, amelyet a disszertáció felmutat, még több kérdést hagy majd megválaszolatlanul. Számos olyan adatra leltem ugyanis, amelyekhez nem található referencia a szakirodalomban, de más forrásokban sem. Nehézkes volt az egyes adatok, így az egyes személyek kilétének, a kompozíciók címének és szerzőinek, illetve a zeneélet színtereinek beazonosítása. A pest-budai zeneélet új, szisztematikus kutatásának és jelen disszertációnak köszönhetően ugyanis immár több mint száz, eddig ismeretlen színteret, több mint ezer szereplőt és többszáz alig ismert, vagy teljesen ismeretlen kompozíciót tarthatunk számon. A személyeket, intézményeket illetően hasonló problémákba botlunk az adatok hitelesítése során: a szereplők nevének egy részével bizonyosan nem találkozunk a lexikonokban, ahogyan az egyes kompozíciók beazonosítását illetően is ezzel a jelenséggel szembesülünk.

Az ellenőrizhetetlen adatok kapcsán több alkalommal felmerülő probléma volt azok kutatásban való felhasználásának kérdése. Minden hibafaktor ellenére úgy gondolom, hogy még ha egy adott információ a jelenlegi tudásanyagunkhoz mérten ellenőrizhetetlen is (legyen az tulajdonnév, helységnév, helyiségnév, vagy egy zenemű címe), mindenképpen előre viszi a kutatást az adat meglétének, egyúttal bizonytalanságának tudomásulvétele és használata, még abban az esetben is, ha helyesírásáról a kutatás jövőbeli szakaszában más szabályok szerint gondolkodunk. Ezek az egyelőre ellenőrizhetetlennek tűnő adatok ugyanis éppen arra világítanak rá, hogy a 19. századi pozitivista-empirikus szemléletű kutatás még közép- és hosszútávon is mennyi felfedezni és gondolkodni valót ad az anyag lokális, regionális és globális összefüggéseit illetően, amennyiben hajlandók vagyunk szembenézni a sokszor elkeserítő, tévutas és kilátástalannak tűnő tapasztalatokkal. Fel kell tehát vállalnunk egy ilyen kutatás esetében a hibázás lehetőségét, a hiányt, és a részeredményeket is.

III. Módszertan

A főváros nyilvános zeneéletéről, különösen az intézményrendszer és személyi hálózatainak működéséről, a polgári zeneélet kibontakozásáról és különféle megnyilvánulásairól szóló disszertáció módszertanában is egyedülálló. A források elemzését elsősorban három elméleti tengely határozta meg: a zenei mikrohistória és az *Alltagsgeschichte*, a reprezentáció–emlékezet–kultusz összefüggései, valamint a nacionalizmus és a birodalmi szemlélet kettőssége. Ennek szellemében értelmeztem és használtam fel a disszertáció témájának szűkebben vett hazai és nemzetközi szakirodalmát, valamint követtem végig az európai városok zenetörténeteinek szempontrendszerét. Az újabb kutatási irányzatokat figyelembe véve tettem kísérletet annak felvázolására, hogy Pest-Buda, és egyúttal a 19. százados zenelettörténetek tárgyalása eddig mely pontok mentén haladt. Bár korábban számos tematikus gyűjtésre sor került, a 19. századi Pest-Buda kutatásának történetében ez az egyetlen olyan munka, amelynek központjában egy év teljességre törekvő, szisztematikus sajtó- és levéltári forrásanyagának interdiszciplináris megközelítést

alkalmazó összehasonlító elemzése áll. Ez a megközelítés eddig sosem látott, és sosem sejtett gazdagságában és összefüggéseiben mutatja be a város nyilvános zeneélet-történetét. Bár az adatok feldolgozása hosszú időt vitt el, tudományos szempontból mégis rendkívül nyereséges volt a befektetett munkaórák száma.

Értekezésem adatgyűjtésének alapegysége a zenei esemény volt. Az egyes eseményeket és azok dokumentációját „történelmi atomokként” értelmeztem. A történelmi és mindennapi eseményeket mint „atomokat” a történelem nagyobb egységei, a struktúrák építőköveinek tekintettem. Az elemzést meghatározta Michel de Certeau gondolatisága, aki *The Practice of Everyday Life* [= *L’Invention du quotidien*] című értekezésében a mindennapok többféle, egyszerre érvényes analízisének lehetőségeit illetően a színterek rétegződését (*stratified places*) és a kötetlen hétköznapi idő (*casual time*) elemzését ajánlotta.

A pest-budai nyilvános zeneéletet mint társadalmi tevékenységet vizsgáltam, ebben Sven Oliver Müller történész elméletére támaszkodtam. Müller *Die Gesellschaft macht die Musik* című kötetét továbbgondolva a zenei események motorjaként a mindennapok emberét neveztem meg, a *flâneur*, aki az egyes zenei eseményekre ellátogatott – egyszerre volt megfigyelő (*spectator*) és az események formálója (*actor*). A mindennapok zeneélete, a mikrohistóriai megközelítés, valamint a zenei nyilvánosság kérdése ugyanis szorosan összefonódik a várostörténetírás egyik kulcsfogalmával, a *flâneur*-rel. Az eredetileg lustaságot jelentő *flânerie* szó Honoré de Balzac és Charles Baudelaire művei által új jelentéstartalommal, a kószáló fogalmával bővült. A *flânerie* a 19. századi nagyvárosi urbanizáció elemzésének fontos eszközévé vált: Victoria Thompson szerint a *flâneur* a nagyvárosi ember szubjektív tapasztalatait összegzi, amelyre a térhasználat alapvető befolyással bír. A *flâneur* által elmesélt térbeli történeteken (*spacial stories*) keresztül a térhasználatot a polgári identitás megteremtésének és megerősítésének eszközeként is értelmezhetjük. A *flâneur* egyedi, személyes perpektívája a megfigyelő és szereplő azonossága révén Gyáni Gábor történész szerint alkalmas lehet egy *transznacionális* várostörténet megírásához, amely egyúttal figyelemmel kíséri az egymással párhuzamosan létező társadalmi valóságokat is.

Zenetörténeti szempontból több *flâneur*rel találkozhatunk a 19. századi Pest-Buda utcáin: Ágai Adolf, vagy báró Podmaniczky Frigyes élnék leírásaik által személyes perspektívával gazdagítják az értekezés fejezeteit. *Flâneur*ként tekinthetünk emellett a fiktív, 1857-ben élő, több újságot egyszerre olvasó személyére, aki el-elmélyed a mindennapok pest-budai zeneéletének forgatagában, a zeneélet sokszíniségében, és bejárja a zeneélet mindennapi és ünnepi színtereit. A megfigyelő ebben az esetben a Pest-Buda utcáin a zeneélet nyilvános eseményeit kereső, a zenei reprezentáció elemeire rácsodálkozó kószó, aki pillanatképet ad a város történéseiről és a társadalmi folyamatok zeneéletre gyakorolt hatásáról. Ebben az értelemben a forráskutatás- és értelmezés során maga a kutató is *flâneurré* válik, aki kísérletet tesz a mikrohistóriai megközelítés által a múlt zenetörténetének rekonstruálására. A mindennapok és az ünnepek együttes, *flânerie* szempontjából történő vizsgálatával tehát a „nyílt kánont” és a „lappangó kánont” egyszerre, többféle perspektívából elemezhetjük.

IV. A disszertáció felépítése, a kutatás főbb eredményei

A doktori értekezés a zenei mindennapok, valamint a zenei reprezentáció alkalmait és formáit Pest-Buda 1857-es évére fókuszálva tárja fel. A kutatás mikrohistóriai megközelítésben elsősorban a pest-budai magyar és német nyelvű sajtó 1857-es évfolyamainak áttkintésén, öt központi jelentőségű sajtóorgánum (*Budapesti Hírlap*, *Vasárnapi Ujság*, *Hölgyfutár*, *Pester Lloyd*, *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote*) részletes feldolgozásán keresztül valósítja meg. A sajtókutatást primer források egészítik ki, a primer és szekunder irodalom összehasonlító analízisének értelmezésével. A téma szűk időbeli és térbeli kerete intenzív forráselemzésre adott lehetőséget, amely a mindennapok és a zenei reprezentáció kontrasztjában, eddig nem látott részletességgel mutatta meg a főváros nyilvános zeneéletének gyakorlatát. Az újonnan feldolgozott, jelentős mennyiségű forrásanyag összetett, problematizált elemzését a disszertáció három nagy fejezete (IV. A sajtó mint zenetörténeti forrás; V. Mindennapok; VI. Reprezentáció) értékeli, amelyet egy kutatástörténeti, valamint egy, a forráshelyzetet és a módszertant felvázoló fejezet előz meg.

A dolgozat sajtótörténeti fejezete (IV. *A sajtó mint zenetörténeti forrás*) a fővárosi magyar és német nyelvű újságírás zenetörténeti relevanciáját vizsgálja és értékeli. A fejezet a magyarországi zenei sajtó helyzetét az első magyarországi, magyar nyelvű zenei szaklap, a *Zenészet* 1860-as elindulása előtti évtizedekben tárgyalja (IV.1.), és új adatokkal egészíti ki a sajtónyilvánossággal, törvénykezéssel és a cenzúra működésével kapcsolatos eddigi kutatásokat (IV.2.1.–3.). Az újságírók pályájának rövid ismertetésén túl, mely életutak zenetörténeti szempontból alig ismertek, külön hangsúlyt kapott a korabeli olvasóközönség olvasási szokásainak és alkalmainak kérdése, különösen a lap- és hírterjesztés problematikája (IV.2.4.–6.). E tekintetben a disszertáció számos újdonsággal szolgál, különösen a lapok zenei információszerezési és információközvetítési stratégiái kapcsán: külön alfejezet foglalkozik ezért a bécsi és a pest-budai hírközlés összefüggéseivel. A zenei hírek átvételére és annak folyamatára eddig nem volt rálátásunk, ezért végigkövetve egy hír útját Bécsből Pest-Budára, a hírszerzés számos jellemzőjét ismerhettük fel, új megvilágításba helyezve az információáramlás működését.

Az egyes sajtóműfajok (IV.3.1.) vizsgálatán keresztül (hírek, beszámolók, kritikák, tárcacikkek, hirdetések stb.) bemutattam az egyes lapok, különös tekintettel a *Budapesti Hírlap*, a *Vasárnapi Ujság*, a *Hölgyfutár*, a *Pester Lloyd*, valamint a *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* 1857-es évfolyamainak a zenetörténetírás szempontjából releváns tanulságait. (IV.3.2.) A disszertáció fontos eredménye a pest-budai magyar és német nyelvű sajtó orgánumainak összehasonlító elemzése, melynek során a lapok eddig csak részben ismert kultúrpolitikai preferenciái is megmutatkoztak. A kutatás szempontjából ez mindenképpen előrelépés, mivel ezáltal a magyar és német nyelvű sajtóorgánumok egymástól eltérő információközlési módszereiről is közelképet kaptunk. A nemzetépítést szorgalmazó *Hölgyfutár* és *Vasárnapi Ujság* mellett a középutas *Pester Lloyd*, a félhivatalos kormánylap, a *Budapesti Hírlap*, valamint a birodalmi kormányközeli *Pesth-Ofner Lokalblatt und Landbote* eltérő arányokban közölte, vagy hallgatta el a zeneéletre vonatkozó információkat, eseményeket és történéseket. A különböző profilú és politikai beállítottságú lapok így eltérő valóságreferenciaként szolgáltak olvasóközönségük számára. Bár a kutatás ezt eddig is sejtette, azonban csak ez a típusú, a részletes sajtófeldolgozás mutathatta meg,

hogy ezek az eltérő stratégiák milyen aránybeli és tartalmi különbségeket eredményeztek. (IV.4.) Az egyes lapok zenetörténeti forrásértékét vizsgálva elmondható, hogy azok különböző politikai nézetük és eltérő formátumuk ellenére az egyes események tényszerű adatait (fellépők, játszott művek, színterek, kezdés időpontja, dátum stb.) a tárgyalt témától függően eltérő súllyal, de megbízhatóan közölték. Ennek ellenére az információközlés érzékelhetően szubjektív maradt, különösen a magyar nyelvű lapok esetében.

A lapok elemzése során egyértelművé vált, hogy a színterek, a repertoár és az aktorok tevékenységének felvázolásakor megkérdőjelezhetetlenül leggazdagabb forrásunk az eddig feldolgozatlan *Pesth-Ofner Localblatt und Landbote*, amely sem más laphoz, sem más primer forrúhoz nem hasonlítható mennyiségben és minőségben őrizte meg hirdetésrovatában a zeneélet több mint száz színterének zenei gyakorlatát. E tanulság megerősített abban, hogy az összehasonlító forráselemzés mikrohistóriai megközelítése, az egy év és egy város fókuszát által tudjuk a maga összetettségében rekonstruálni a mindennapok nyilvános zeneéletének szerkezetét.

Az értekezés következő elemző fejezete, a **V. Mindennapok** a pest-budai magyar és német nyelvű sajtó problémaorientált elemzését adja, ezáltal a nyilvános zeneélet mindennapi működésére és struktúrájára a maga teljességében ad rálátást. A zenei mindennapok gyakorlata feltételeinek meghatározását követően a zeneélet szerkezetét három fő szempont alapján vizsgáltam: a repertoár, a térhasználat, valamint a zeneélet aktorai fókuszában (V.1.). A nyilvános zeneélet működésének analízisekor a repertoár rétegződésének alapegysége a zenei esemény volt (V.2.), amelyeket az elhangzó repertoár, a zenészek, a színtér és közönsége szempontjain keresztül részleteztem. A repertoár rétegződését az újabb adatgyűjtést összegző statisztikák és műsortáblázatok segítségével elemeztem. Az új forrásadatok nemcsak kiegészítették az intézménytörténetek már meglévő műsorjegyzékeit (pl. Filharmóniai Társaság, német színházak, templomi zenélés), de egyúttal újabb együttesek és eseménytípusok (pl. Auróra-kör, reuniók, vendéglátói zenélés, katonazenekarok) ismeretlen repertoárjára és tevékenységére is rávilágítottak.

Az egyes zenei színterek működéséről (V.3.), az épületek és dísztermek hangulatáról és közönségükről, valamint a színtereken megszólaló repertoárról a színterek funkciói szerinti csoportosításban esik szó az értekezésben: a koncertek, a fürdők, a vendéglátás, a promenádok és a tánc színtereit személyesebb sajtószövegek és visszaemlékezések részletei illusztrálják. Fontos új eredmény több, mint száz, eddig ismeretlen pest-budai zenei színtér megnevezése és részleges azonosítása, különös tekintettel a szélesebb társadalmi rétegeket vonzó promenádkoncertek és a vendéglátás, valamint a dísztermek és a különböző épületek zenei használatának (pl. Tigris-szálló, Lloyd-épület, Redout stb.) elemzésére. A disszertáció e szála egyértelműen rávilágít a további alap kutatások szükségességére.

Az egyes színterek és intézmények közötti kapcsolati hálózatot (V.4.) és a *Kulturtransfer* formáit három főbb szempont, az intézményi hálózatok (színházak, zenekarok, együttesek), a nem-zenei egyesületek (nőegyletek, férfiklubok) zenei tevékenysége, valamint az egyéni életutak eltérő nézőpontú ismertetésén (Rosa Kastner pest-budai fellépései, id. Ábrányi Kornél kapcsolati hálózata) keresztül szemléltettem. Ezáltal Pest-Buda zeneélete a közép-európai nagyvárosi hálózat fontos csomópontjaként tűnik fel. Mindez segíti a testvérvárosok elhelyezését a kor közép-európai

kulturális szcénájában is: a kapcsolatok intenzitása, a zenészek és a repertoár mobilitása így újabb összefüggésekre világít rá.

Az **VI. Ünnepek** fejezetben az ünnepet mint zenei kulturális gyakorlatot vizsgáltam a nemzeti és a birodalmi reprezentáció kereteiben, körüljárva, hogy a nemzet és a birodalom hogyan (re)konstruálja történelmét saját kultúrája hitelesítése érdekében. Elsőként a nemzeti kánon mint zenei inspiráció kérdéskörét tárgyaltam (VI.2.). A nemzet szempontjából kiemelt jelentőségű, részben 1857-es vonatkozású Kazinczy-centenárium mellett a Nemzeti Zenede által meghirdetett, Petőfi Sándor *Honfidal*-versének megzenésítésére kiírt pályázat ünnepélyes bemutatójának körülményeit vizsgáltam. Példát hoztam arra is, hogyan használták fel Wolfgang Amadeus Mozart és Ludwig van Beethoven évfordulóit a nemzeti reprezentáció eszközeként.

Az intézmények kultikus voltának bemutatására is sor kerül: a pesti Nemzeti Színház egyszerre szolgált a nemzet szimbólumaként és adott helyet a Habsburg-uralkodóház tiszteletére rendezett reprezentatív ünnepeknek (V.3.). A Habsburg-ház tagjainak tiszteletére rendezett ünnepek kettős (nemzeti és birodalmi) reprezentációját, annak zenei szempontú analizisét az intézmény 1837–1867 közötti színlapanyagának feldolgozásával kezdtem. Az ünnepélyes előadások sorából kiemelt esemény mikrohistóriai elemzése, a korábban említett háromszerzős *Erzsébet*-díszopera premierje fontos tanulságokkal szolgált. Az új magyar opera I. Ferenc József császár és Erzsébet császárné első közös magyarországi körutazásának alkalmából készült, 1857-ben.

Az 1857-es magyarországi császárlátogatás zenei reprezentációját összefoglaló céllal rekonstruálja a disszertáció utolsó alfejezete (VI.4.). Az eseményeket és a látogatás alkalmából létrehozott művek recepcióját és keletkezési körülményeit a birodalmi és a nemzeti narratíva kettősségében értelmeztem. A látogatás birodalmi reprezentációját illetően a *Gott erhalte* a protokollnak megfelelő elhangzását, valamint a katonazenekarok kötelezőnek tetsző, állandó jelenlétét a látogatás során a *Viribus unitis*, a császári jelmondat zenei megnyilvánulásaként is értelmezhetjük. Az 1857-es magyarországi császári körutat az *Erzsébet* opera és az *Erzsébet-élmény* zongoraalbum kultúrtörténeti értékelése mentén lényegében Erzsébet császárné magyarországi zenei kultuszának megalapozásának tekinthetjük. A magyar szent életútját feldolgozó opera zenetörténeti jelentősége mellett a magyar Erzsébet-kultusz elmélyítésében játszott szerepét kell kiemelnünk, azaz a neoabszolutizmus periódusában útjának induló Árpád-házi Szent Erzsébet és Wittelsbach Erzsébet alakja között létrejövő párhuzam megerősítését. A záró fejezet egyszerre ad kitekintést, egyúttal a reprezentáció kontrasztjában engedi láttatni az előző fejezetek mindennapi struktúráit, rávilágítva a zeneélet szerkezetének komplexitására.

* * *

A doktori értekezés gazdag új eredményekben. A magyar és német nyelvű sajtó szisztematikus feldolgozásával, annak további primer levéltári forrásokkal, primer és szekunder irodalommal való összevetésével Pest-Buda nyilvános zeneéletének szerkezetét eddig sosem látott részletességében értékelhetjük. A kutatásnak köszönhetően a mindennapok zenei hálózatainak, a *Kulturtransfer*

jelenségének és később a zenészek migrációjának újabb kutatási perspektívái bontakozhatnak ki, de további tematikus gyűjtéseknek is kiindulópontjául szolgálhat az értekezéshez végzett adatgyűjtés és elemzés. A disszertációhoz a teljesség igényével feldolgozott sajtó- és levéltári anyag ezáltal egy még megírásra váró Budapest-zenetörténethez nyújthat alapot. A bizonytalan adatok beazonosítási folyamata még mindig tart, így a disszertáció keretében megkezdett kutatás nem zárul le, ahogyan a disszertációhoz elvégzett forrásfeltáró munka sem áll meg. A kutatás ugyanis egyértelműen rávilágított a mikrohistóriai szemlélet és az *Alltagsgeschichte* módszertanának hasznosságára, egyúttal az 1850-es évek zenetörténeti kutatásainak sürgető feladataira, amelyek remélhetőleg a korszakról alkotott képünk zenetörténeti átértékeléséhez vezetnek.

V. Az értekezés tárgykörében a kézirat leadásáig megjelent publikációk

1. „Zeng az ének, s fogy a beafsteake: Az Auróra-kör Lloyd-palotában rendezett zeneestélyeiről”, in Kim Katalin – Horváth Pál (szerk.): *Budapesti mindennapok Erkel és Liszt korában : Ünnepi konferencia Eckhardt Mária tiszteletére* (Budapest, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, 2023), 99–112.
2. „The *Pesth-Ofner Localblatt und Landbote* as Source of Music History: Guest Performers in Context of Pest-Buda, 1857”, *Musicologica Olomucensia* 35/2 (2023), 52–78.
3. „The Erzsébet-emlény Piano Album and Its Networks”, in Vjera Katalinić (ed.): *Musical Networking in the 'Long 19th Century' : Proceedings of the symposium held in Zagreb, 2–5 June 2021* (Zagreb, Hrvatsko muzikološko društvo, 2023), 331–347.
4. „The Reunion Genre: A Microhistory of the Musical Life of Pest-Buda in 1857”, *Arti musices* 54/2 (2023), 397–413.
5. „»...hazánkfia, becses lapotok pártfogását kéri« : id. Ábrányi Kornél kapcsolati hálózata”, (Budapest, Zenetudományi Intézet, Magyar Zenetörténeti Osztály, 2022), pp. 8. A BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténet Osztály által rendezett „Magyarország zenetörténete a 19. században” című konferencián (2022. december 19.) elhangzott előadás írásos változata. <https://doi.org/10.23714/mzo.021>,
6. „Military Bands as Symbols in Pest-Buda in the 1850s”, in Stanislav Tuksar – Vjera Katalinić – Petra Babić – Sara Ries (eds.): *Glazba, umjetnosti i politika: revolucije i restauracije u Europi i Hrvatskoj, 1815-1860: uz 200. obljetnicu rođenja Vatroslava Lisinskog i 160. obljetnicu smrti bana Josipa Jelačića* (Zagreb, Croatian Academy of Sciences and Arts–Croatian Musicological Society, 2021), 553–564.
7. „Koncerthirdetések az 1857-es év pest-budai sajtójában – Reuniók”, *Zenetudományi Dolgozatok 2019–2020* (2021), 155–172.
8. „Celebrating the Habsburgs in the Hungarian National Theater, 1837–67”, *Musicologica Austriaca* 6/4 (2021), 39–64.
9. „Military Bands and Multiculturalism: Béla Kéler and the Case of Pest”, in Edita Bugalova (ed.): *Malé osobnosti velkých dejín – velké osobnosti malých dejín V. Príspevky k hudobnej regionalistike* (Bratislava, Slovenské národné múzeum-Hudobné múzeum, 2020), 10–19.
10. „Az 1857-es magyarországi császárfaragás zenei reprezentációja”, *Zenetudományi Dolgozatok 2017–2018* (2019), 199–230.
11. „Nemzeti Színház ünnepei. Az intézmény és a Habsburg Dinasztia”, in Barna Gábor – Taupert Dóra (szerk.): *Emlékező rítusok és ünneplés. Évfordulók, jubileumok, szent évek* (Szeged, MTA-SZTE Vallási Kultúrákutató Csoport, 2018), 187–208.
12. „Katonazenekarok Pest-Budán az 1850-es években”, *Magyar Zene* 56/3 (2018), 265–280.